

خیلواکی

استقلال

www.esteghlal.net

۰۶ می ۲۰۲۲

بی بی سی

عتیق رحیمی، عشق 'خسرو و شیرین' را روی صحنه اپرای لیون برد

- حسین دانش
- منتقد هنری

۱۴ اردیبهشت - ثور ۱۴۰۱ - ۴ مه ۲۰۲۲

منبع تصویر، OPERA LYON - JEAN LOUIS FAMENDAZ

توضیح تصویر،

عتیق رحیمی مدت پنج سال روی متن اپرا کار کرده است

عتیق رحیمی، نویسنده و فیلمساز افغان-فرانسوی، اپرای "شیرین" را در شهر لیون فرانسه روی صحنه برده است. این اپرا بر اساس منظومه "خسرو و شیرین" اثر نظامی گنجوی، شاعر فارسی زبان قرن پنجم هجری قمری به فرانسوی نوشته شده و روایت تازه و مدرنی از این اثر عاشقانه شرقی است.

رحیمی در تعریف روایت خودش از این اپرا، آن را نمایش آوارگی در عشق، سرکشی در هوس، رهایی در زنانگی، تراژدی در قدرت، شکست در مردانگی و حیرت هنری در تنانگی از یک اثر کلاسیک فارسی بیان کرد.

این نویسنده و فیلمساز، نظامی گنجوی را فمینیستی می‌داند که ۹ قرن پیش، از قدرت و درایت زن، عشق و شجاعت زن و تنانگی او، عریان سخن گفته است. رحیمی، منظومه "خسرو و شیرین" و همچنین "هفت پیکر" را نمونه بارزی از نگاه فمینیستی در آثار نظامی گنجوی دانسته است.

منبع تصویر، JEAN LOUIS FAMENDEZ- LYON OPERA،
توضیح تصویر،

اپرای بزرگ شهر لیون، نمایش "شیرین" را اولین اجرای جهانی از منظومه "خسرو و شیرین" اعلام کرده که تیری اسکاش، آهنگساز مطرح اپرا، ساخت موسیقی آن را بر عهده دارد. این آهنگساز برخی آلات موسیقی خراسانی را نیز در ارکستر استفاده کرده است. عتیق رحیمی مدت پنج سال روی متن اپرا کار کرده است. او گفت، قرار بود اپرای "شیرین" در سال ۲۰۲۰ اجرا شود اما به دلیل شرایط کرونا به تعویق افتاد و اکنون روی صحنه آمده است.

شخصیت شیرین در نمایش اپرا

اپرای "شیرین" با صحنه ای آغاز می شود که در پس زمینه بازیگران، تصویر زنی با لبان دوخته شده را می بینیم. این تصویر نمادین و اعتراضی، شرح وضعیت زنان در جوامع تحت سرکوب و حاکمیت مذهبی در دنیای معاصر است. شرح ممنوعیت ها، سانسور، سکوت و سرکوب صدا، تن و روان آنان است. صحنه بعد، باربُد چنگ نواز و نکیسا، وارد می شوند و به فارسی از نامیرایی سخن می گویند.

"درآمد باربُد چون بلبَل مست

گرفته بربطی چون آب در دست"

شیرین را با بدن برهنه در چشمه آب می بینیم که در فضای تنانه و نامیرایی داخل آب است و خسرو از پشت برگ درختان، در حیرت و شگفتی از زیبایی و تنانگی او غرق است. این صحنه اپرا با الهام از یک تابلوی مینیاتوری مشهور خلق شده است.

منبع تصویر، JEAN LOUIS FAMENDEZ- LYON OPERA،

توضیح تصویر،

عتیق رحیمی می گوید: " در روایت نظامی گنجوی، شیرین به عنوان یک زن مدرن و امروزی مطرح است."

عتیق رحیمی می‌گوید: "در روایت نظامی گنجوی، شیرین به عنوان یک زن مدرن و امروزی مطرح است. به این معنا که شیرین در مسند رهبری جامعه نقش دارد، سرکشی و استقلال عمل دارد، در شمشیربازی و چوگان مهارت دارد، با موسیقی و رقص پیوند دارد، شجاعت و اندیشه‌ورزی دارد و در عین حال بر زنانه‌گی و قدرت بدن خود آگاه است. شیرین عاشق می‌شود و سپس همان عشق، او را آواره می‌کند. از مکر خسرو در خیانت بر فرهاد آشفته می‌شود و در نهایت بعد از کشته شدن خسرو، در پاسخ پسر او شیرویه برای ازدواج، بدنش را در اختیار او قرار نمی‌دهد و به زندگی خود پایان می‌بخشد."

رحیمی می‌گوید، با آن که خسرو و شیرین نخست توسط فردوسی در شاهنامه نوشته شد اما فردوسی تمرکز بیشتر بر جنبه حماسی و رویکرد مردانه‌محور روی شخصیت خسرو داشته است. اما نظامی گنجوی، شیرین را محور اصلی منظومه خودش قرار داد و بعدی متفاوتی را مطرح کرد. نظامی گنجوی با بهره‌گیری از زمان اتفاق داستان در قبل از اسلام، عشق، روان و احساس انسانی را در قالب نیاز زمینی و تنانگی خلق کرد.

عتیق رحیمی معتقد است که نظامی گنجوی ۹ قرن پیش با نگاه بسیار تنانه و امروزی، بدن زن را توصیف کرده در حالی که اکنون در افغانستان، ایران و برخی کشورهای اسلامی این توصیف "ممنوع" است. رحیمی به این ابیات نظامی در شرح زیبایی شیرین اشاره می‌کند که سروده است:

دو شکر چون عتیق آب داده
دو گیسو چون کمند تاب داده
دو پستان چون دو سیمین نارِ نوخیز
بر آن پستان گل بستان درم ریز
ز لعش بوسه را پاسخ نخیزد
که لعل ار او گشاید در بریزد

در این روایت زمینی از عشق، بدن یا تن، احساس و روان، زیبایی و جمال، و عشق و حیرت مطرح شده است. در این روایت، همه عاشق جمال شیرین هستند اما او خودش هم یک عاشق است. به گفته رحیمی، شیرین یک شخصیت "ابجکتیو" یا شیئی گونه برای عشق‌بازی یا یک شخصیت مفعول نیست بلکه یک شخصیت فاعل، عاشق، عمل‌گرا و پویا است.

منبع تصویر، OPERA DE LYON FB

ظرفیت های اپرایی داستان شیرین

منظومه خسرو و شیرین نظامی گنجوی، از ظرفیت های لازم برای هنر اپرا برخوردار است. موضوع عشق و تراژدی با شخصیت های قوی و بافت بوتیفای ارسطو، مهمترین ویژگی اپرایی بودن این اثر است. شعر و آواز نقش اساسی در این داستان دارد که برای اپرا بنایی مهم است. حضور باربُد چنگ نواز و نکیسا به عنوان ترانه سرای ساسانی در داستان شیرین، به موسیقیایی بودن اثر اپرایی کمک کرده است. به گفته رحیمی، تئاتر و سینما، مخاطب را به طرف هیجان می کشاند اما اپرا هنری است که بیننده را به سوی حیرت می برد. در عین حال خوبی اپرا این است که شما در یک زمان و صحنه، می توانید سه چهار حادثه را با هم ترکیب کنید. زمان در اپرا، خاصیت نامیرایی و نامحدود دارد. خاصیت یکی ساختن چند قرن پیش با وضعیت معاصر و انسان کنونی را دارد.

صورتگر نقاش در اپرای شیرین

در روایتی که رحیمی برای اپرا نوشته، شخصیت شاپور، نقاش دوره ساسانی نیز عاشق شیرین است اما برای خسرو فاش نمی کند. شاپور است که به عنوان یک هنرمند و صورتگر، شیرین را کشف و نقاشی می کند و تصویر او را برای خسرو درمائن نشان می دهد. شاپور است که با همان نقاشی، خسرو را عاشق شیرین می سازد. و شاپور است که به درخواست خسرو، چهره او را هم نقاشی و برای شیرین به ارمنستان می برد و او عاشق خسرو می شود.

منبع تصویر،

توضیح تصویر،

در روایتی که رحیمی برای اپرا نوشته، شخصیت شاپور، نقاش دوره ساسانی نیز عاشق شیرین است اما برای خسرو فاش نمی کند.

نویسنده اپرای "شیرین" می گوید، شاپور که نقش وصل کننده و مثلث عشق را دارد، خودش نیز عاشق شیرین است که بعد از حوادث و مرگ شیرین دیوانه می شود. رحیمی همچنین اضافه می کند که بر اساس پژوهش او و بنابر ابیات نظامی گنجوی، نام اصلی منظومه خسرو و شیرین "هوس نامه" بوده اما نظامی گنجوی بنابر دلایلی آن را تغییر داده است. رحیمی این بخش از منظومه را ذکر می کند که نام "هوس نامه" در آن آمده است.

"و لیکن در جهان، امروز کس نیست
که او را در هوس نامه هوس نیست
هوس پختم به شیرین دستکاری
هوسناکان غم را غم گساری
چنان نقش هوس بستم در او پاک
که عقل از خواندنش گردد هوسناک"

منبع تصویر، ANDREW H WALKER

توضیح تصویر،

در روایت عتیق رحیمی، پنج شخصیت، تمنای رسیدن به شیرین را دارند.

خسرو و فرهاد در اپرای شیرین

روایت نویسنده در این اپرا از شخصیت خسرو منتقدانه است. ایجاد تراژدی قدرت و اینکه اریکه قدرت و بازی‌های آن باعث خلق تراژدی‌های انسانی می‌شود در شخصیت خسرو پرویز انعکاس یافته است. خسرو با آنکه عاشق شیرین است اما موجود مچاله شده، محتاج و گرفتار در درون خود است. برای رسیدن به شیرین، فرهاد را قربانی می‌کند و در آخر بنابر رسم کهن پدرکشی در قدرت، توسط پسرش شیرویه کشته می‌شود. شکست در مردانگی نیز بخشی از بن مایه این اپرا است. شخصیت فرهاد اما در اپرای شیرین، یک هنرمند معمار و عاشق واقعی است. انسانی از خودگذر، باشهامت و درعین حال صادق؛ انسان کارگر که توسط قدرت و طبقه سرمایه دار حذف می‌شود. در روایت عتیق رحیمی، پنج شخصیت، تمنای رسیدن به شیرین را دارند. هرمز پدر خسرو، شاپور نقاش، خسرو پرویز، فرهاد و شیرویه پسر خسرو.

رحیمی می‌گوید، دغدغه او از نوشتن این اپرا مانند سنگ صبور و کارهای دیگر او است و این دغدغه که زن چگونه می‌تواند خودش را از هوس مرد رها کند تا مفعول او نشود بلکه خودش فاعل باشد. "خواستم بگویم در قصه و روایت من، زن دنبال خواستارهای خودش می‌باشد نه اینکه یک شی‌خواستنی است. و اینکه زن، خود صاحب بدن خود است. شخصیت شیرین هم در این اپرا این ویژگی را دارد. شیرین رها در ذهن خود است. رها در بدن و روان خود است و یک زن پویاست."

منبع تصویر، JEAN LOUIS FAMENDEZ- LYON OPERA،

موتیف های فکری در اپرای شیرین

عتیق رحیمی در رمان‌ها، فیلم‌ها، نقاشی‌های سیاه قلم و حالا در نمایش اپرا که روی صحنه آمده است، موتیف‌ها یا بن مایه‌هایی را به عنوان دنیای فکری خودش مطرح کرده است که در قصه‌ها، شخصیت‌ها، زمان‌ها و مکان‌ها و روایت‌های مختلف منعکس شده است. این موتیف‌ها عبارت است از عشق و تنانگی، تبعید و رنج، نقد ذیرکانه دین و تقدس، قدرت و استعمار، موضوع اعتراف به خطا و پرداختن به روان انسانی. این ویژگی‌ها در خاکستر و خاک، سنگ صبور، مرگ بر داستایوفسکی، سقاها و فیلم بانوی رود نیل وجود دارد که به عنوان بن مایه آثار او تلقی می‌شود و مواردی از همان موتیف‌ها در اپرای شیرین هم مطرح شده است.

منبع تصویر، OPERA LYON، JEAN LOUIS FAMENDEZ

توضیح تصویر،

اشعار و دیالوگ های فارسی نیز در این اپرا استفاده شده اما فرانسوی زبان اصلی این اپرا است.

بازیگران و صحنه آرایی

در اپرای "شیرین" جین جرارد، اپراخوان فرانسوی در نقش شیرین، جولیان بهر، در نقش خسرو، جان سباستیان در نقش شاپور نقاش، لورنت الوارو در نقش فرهاد و هنرمندانی در نقش هایی چون باربد استاد موسیقی عصر ساسانی، نکیسا ترانه سرا و نوازنده، و همچنین در نقش شمیرا و شیرویه حضور دارند.

اشعار و دیالوگ های فارسی نیز در این اپرا استفاده شده اما فرانسوی/فرانسه زبان اصلی این اپرا است. همچنین نگاره های مینیاتوری الهام گرفته از آثار کمال الدین بهزاد هروی که مرتبط با روایت قصه است به صورت نمایش پس زمینه استفاده شده است.

صحنه و مکان ها در اپرای "شیرین" شامل چشمه آب، قصر شیرین، کوه بی ستون و قصر خسرو در مدائن است. لباس و صحنه، ترکیبی از طراحی مدرن با گذشته است. آواز و موسیقی اپرا با مواردی از رقص باله است. رحیمی گفت، این اپرا در قالب دوازده تابلو کار شده است.

"شیرین" از دوم تا دوازدهم ماه می سال جاری در سالن بزرگ اپرای لیون فرانسه بر روی صحنه است.

منبع تصویر، OPERA LYON

توضیح تصویر،

"شیرین" از دوم تا دوازدهم ماه می سال جاری در سالن بزرگ اپرای لیون فرانسه بر روی صحنه است.